

**КОНФЛИКТИ И АГРЕСИВНО ПОВЕДЕНИЕ
В СОЦИАЛНОПСИХОЛОГИЧЕСКИ КОНТЕКСТ**

Петър Нешев

1. Конфликтите като проблемна област на социалната психология

Социалната психология е наука, която има свой предмет, проблемни области, изследователски теми и методи. Основният проблем, от който се интересуват социалните психолози, е: защо съществува конфликт между индивида и обществото. Именно това е и първата проблемна област, която социалната психология изследва многостранно и задълбочено. Определението за социалната психология като наука за конфликта между индивида и обществото е дадено от Серж Московичи (Московичи, 2006, с. 6). Този конфликт може да се прояви като съпротива срещу конформисткия натиск на групата, противопоставяне между лидера и неговата група, отклонение от праволинейността и т.н.

Към втората проблемна област на социалната психология се отнасят всички явления, които имат връзка с идеологията и с общуването, подредени в плоскостта на своя произход, структура и функция. Тези явления са от рода на социалните или расовите предразсъдъци, стереотипи, вярвания. Общото между тях е, че изразяват социални представи, които индивидите и групите създават, за да реагират и да общуват помежду си. Тези представи спомагат за оформянето на социалната реалност.

В тази проблемна област се изследват средствата, които се използват за съобщаване на определена информация и за оказване на влияние върху другите. Социалното общуване включва и явленията на масовото общуване, на колективното влияние (пропаганда, реклама и др.), както и чисто езикови процеси, като например семантичните факти.

Третата проблемна област е свързана с анализа на връзката масово съзнание – идеология – власт. Идеологията може да се разбира като вид социални или колективни представи, чрез които общността конструира сама себе си, своите норми, ценности, йерархични взаимоотношения.

2. Характеристики на конфликтите

Томас определя конфликта като продължителен процес, започващ, когато едната страна вярва, че другата е навредила или ще навреди на нещо, което тя иска (цит. по Андреева, 2007, с. 81). Конфликтът може да се разглежда и като процес на пазарене,

One of the most important subjects of the contemporary social-psychological knowledge is seen in this article. The aspects of conflicts and aggression are analyzed. Different points of view and approaches of the conflicts and aggression are presented.

The aggression and aggressive behavior take an essential part in the article. The similarities and differences of various psychological theories on the relation between the social environment and aggression are compared. The motivation of the aggressive behavior and its different acts is investigated. Opportunities for successful reduction of the aggression are pointed out here.

предизвикан от поне две страни, опитващи се да достигнат до общи решения сред множество алтернативи. Конфликтът може да се дефинира и като конфликтна схема, в чието ядро лежи убеждението, че участващите страни имат несъвместими цели. Конфликтите възникват, когато от човека се иска да се ангажира с дейност, която е несъвместима с неговите потребности или интереси, и при различия в нагласите, ценностите, уменията и целите между конфликтующите страни.

Барон и Бърн определят пет основни характеристики на конфликтите:

- 1) Противоположни интереси.
- 2) Осъзнаване от конфликтующите страни на факта, че имат противоположни интереси.
- 3) Убеждения и у двете страни, че другият е навредил или възнамерява да навреди на техните интереси.
- 4) Течащо взаимодействие между страните.
- 5) Преки действия, осъществявани от едната или от двете страни, които вредят на интересите на другата страна.

3. Стиллове за справяне с междуличностни конфликти

Блейк и Мътън са сред първите автори, които предлагат концептуална схема за моделите на справяне с междуличностни конфликти. Те предлагат пет стила за справяне с конфликтите, диференцирани в две дименсии: 1) загриженост за себе

си и 2) загриженост за другия или за взаимоотношението (Майерс, 2007).

1) *Совата* (интегриране, конфронтиране) високо цени целите и взаимоотношенията си. Разглежда конфликтите като проблеми, които трябва да се решат, и търси решението, което ще удовлетвори и двете страни в конфликта. Според нея конфликтите подобряват взаимоотношението, защото изчистват напрежението. Тя иска да наложи сътрудничество, откритост, размяна на информация и изследване на различията. Този стил има две отчетливи характеристики: конфронтация и решаване на проблеми.

2) *Мечето* (заглаждане, услужливост) разглежда връзката като нещо първостепенно, докато личните му цели са по-маловажни. То иска да бъде приемано и харесвано от околните. Смята, че конфликтите трябва да се избягват в името на хармонията, защото не могат да се дискутират, без да навредят на връзката. Страхува се, че ако конфликтът продължи, някой ще бъде наранен и взаимоотношението ще се разпадне. Отказва се от целите си, за да запази отношението. Омаловажава различията и подчертава общите неща, за да удовлетвори исканията на другата страна. В този стил има елемент и на саможертва – самоотвержена щедрост, благотворителност или подчинение на заповедите на другия.

3) *Акулата* (доминиране, налагане със сила) се опитва да надделее върху опонентите си, като ги кара да приемат нейното решение на конфликта. Собствените ѝ цели са много важни за нея, а връзката е маловажна. Целта ѝ е да наложи своето решение на всяка цена, без да се интересува от потребностите на другите. Според нея конфликтите се решават винаги така, че единият печели, а другият губи, а тя иска да е печелившата, защото разглежда загубата като поражение, слабост и неадекватност. Опитва се да печели, като надделява, потиска и смазва околните.

4) *Костенурката* (оттегляне, избягване) се затваря в черупката си, за да избегне конфликтите. Отказва се от личните си цели и от взаимоотношението. Много внимава да се държи настрана от потенциално конфликтни въпроси и хора, защото според нея е безсмислено и безнадеждно да се опитваш да разрешаваш конфликтите. Вярва, че е по-лесно да се оттеглиш – физически и психологически – от конфликта, отколкото да се изправиш лице в лице с него. Костенурката не успява да удовлетвори собствените си цели и тези на другата страна. Такъв стил често се характеризира с незаинтересовано отношение към въпросите или страните, ангажирани в конфликта. Нерядко такъв човек ще отказва публично да признае, че съществува конфликт, който трябва да се разгледа.

5) *Лисицата* (търсене на компромис) е умерено загрижена за личните си цели и за взаимоотношенията си с околните. Нейната цел е компромисът

и затова се отказва от част от своите интереси и се опитва да убеди другата страна да направи същото. Исква да постигне решение, при което и двете страни ще дадат по нещо и ще спечелят по нещо.

4. Агресия и агресивно поведение

Социалните психолози обясняват агресията и агресивното поведение чрез хипотезата фрустрация–агресия и чрез теорията за социалното учене (Баум, Фишър, Сингър, 2001).

Хипотезата фрустрация–агресия

Фрустрацията се определя като блокирано целенасочено поведение. Тя може да се отнася до действителното блокиране или до реакцията на това блокиране. Социалните психолози разглеждат фрустрацията като емоционално състояние, възникващо от блокирането. Първоначалната формулировка на хипотезата фрустрация–агресия е, че ако фрустрацията е в състояние да предизвиква различни реакции, а наказанието – да потиска изразяването на агресия при преживяването на фрустрация, агресията винаги е причинена от фрустрация. За мнозина психолози доказателствата за връзката между фрустрацията и агресията са убедителни и този обяснителен модел на агресивното поведение е бил основният в продължение на дълги години.

Повечето изследвания подкрепят взаимоотношението между фрустрацията и агресията (Hogg, M., Vaughan, G., 2005). Бъс провежда изследване, в което изследваните лица са изложени на един от три различни типа фрустрация или на ситуация, в която не са фрустрирани. Трите фрустриращи условия – загуба на възможността да се печелят пари, провал на задача и пропускане на шанс за повишаване на оценката от курса – предизвикват приблизително равно количество агресия и са свързани с по-голяма агресивност, отколкото условието без фрустрация.

Фрустрацията и насоките от средата

Фрустрацията е свързана с насоките от средата. В опит да прецизира хипотезата фрустрация–агресия и да направи нейните прогнози по-валидни Бърковиц я преформулира. Според него фрустрацията служи не за да причинява агресия, а за да подготви индивида за агресивно поведение. Фрустрацията сама по себе си може да не е достатъчна: за да причини агресия, трябва да има пусков механизъм – насока от средата, която задейства агресията или сочи, че агресията е допустима. Следователно фрустрацията води индивида до точката да е готов да действа агресивно, а насоките от средата всъщност освобождават агресията. Понякога насоки не са необходими: гневът, причинен от фрустрацията, може да предизвика агресия сам по себе си. Много често обаче е необходима комбинацията от фрустрация и насоки от средата.

Теория за социалното учене

Заучената природа на агресията също е сериозно изследвана. Бандура разработва всеобхватна теория за агресията от позициите на социалното учене и издига идеята, че агресивността се моделира и заучава чрез имитацията. В едно класическо изследване Бандура и негови сътрудници установяват, че децата, изложени на агресивен възрастен модел (възрастният многократно удря една надуваема кукла – Бобо, в продължение на 10 минути), след това са по-агресивни, докато играят с куклата, отколкото връстниците им, наблюдавали неагресивен модел. Други изследвания откриват подобна загуба на задръжките при наблюдаването на агресивни модели. Тези изследвания сочат, че агресивното поведение се увеличава, ако агресивният модел е награден. Следователно агресивното поведение може да се учи чрез наблюдаването на другите и да се освобождава, когато другите се държат агресивно.

Основата на теорията за социалното учене е ученето чрез наблюдение. Наблюдаването на дадено поведение е в състояние да ни накара да го научим. Следващото наблюдение на поведението може да предизвиква заученото поведение, като редуцира задръжките чрез сигнализирането, че поведението няма да бъде наказано или че то е позволено в дадената среда. Изразяването на агресията е повлияно от имитацията и потискането. От една страна, поведението на другия човек служи като стимул, който позволява на наблюдателя да научи и да изрази новите поведения. От друга страна, наблюдаването на модел, който се държи агресивно, може да редуцира или да засилва задръжките спрямо агресията в зависимост от последствията за наблюдавания модел.

Ефектите на наградите и наказанията върху агресията също са важни. Ако видим, че моделът е награден за агресивното си поведение, ще е по-вероятно да се държим агресивно, но ако видим, че той е наказан за агресията, това ще потисне нашето изразяване на агресия. Награждаването на моделите за атакуването на куклата Бобо увеличава агресивността на децата към куклата точно така, както наказанието я намалява.

5. Личност и агресивно поведение

Изследването на личността и агресията има за цел да идентифицира характеристиките, свързани с агресия, като сравнява личностите на лица, които имат биография, изпълнена с агресивно поведение, с тези, които не са особено агресивни (Miller, 2004).

Изследвайки извършили насилие лица с биография на агресивно поведение, Тох идентифицира следните типове личности, свързани с агресивността:

– *Компенсацията на Аз-образа е най-често срещаният тип.* Хората в тази група се характеризират с несигурност и ниска самооценка. Те компенсират чувствата на неадекватност с прекалено агресивно поведение и се опитват да скрият чувствата си на слабост от другите.

– *Подсилващите Аз-образа също страдат от чувствата на неадекватност и ниска самооценка.* Вместо да реагират на предизвикателството с агресия, за да скрият тези чувства, те търсят възможности да бъдат агресивни, за да вдъхнат на останалите страх и уважение.

– *Угаждащите си не страдат от съмнения в собствената си ценност.* Те по-скоро са егоисти, ексцентрици и се интересуват предимно от задоволяването на собствените си потребности. Когато някой не успее да удовлетвори желанията им, резултатът е агресия. По същия начин, по който детето понякога реагира на разочарованието, угаждащите си реагират с гневни избухвания.

– *Защитаващите репутацията си вярват, че ролята им в обществото е да бъдат агресивни.* Те са известни на околните като агресивни и от тях се очакват да действат по този начин.

– *Защитаващите се са хора, които се страхуват от другите и искат да избегнат да се превърнат в жертва.* Затова те се ангажират в отбранителна или предварителна агресия. Точно както дадена нация, очакваща атака от съседна страна, понякога атакува първа, защитаващите се са агресивни срещу другите, за да избегнат агресията, насочена към тях.

– *Грубияните или садистите са много различни от другите типове, които използват насилие, за да постигнат нещо.* Садистите се наслаждават на самото причиняване на вреда на хората. Подобно на грубияните в квартала, от които сме бягали като малки, те си подбират най-неспособните да се защитят или нагласят така ситуацията, че да имат несправедливо предимство пред жертвите си.

Типологията на Тох е полезна, защото ни помага да разберем ролята на личностните характеристики за агресивното поведение. Изследванията на този учен показват, че известна част от агресията се причинява от това, че хората се опитват да спечелят или да постигнат цел, дълбоко вкоренена в личността им. Елиминирането на тези цели или потребности в лечение, което замества насилието с неагресивно поведение, може да редуцира агресивността на някои хора. Тох подчертава значението на идеята личностните фактори да се разглеждат като оказващи влияние върху поведението чрез динамичното взаимодействие със средата.

6. Възможности за намаляване на агресията Социалните психолози предлагат четири

основни стъпки към редуцирането на агресията в нашето общество.

Първата от тях е да се променят ценностите и уроците, на които учим децата си. Телевизията и другите източници обикновено представят агресивно поведение в благоприятна светлина и именно в този контекст се учат агресивните нагласи и реакции.

Втората стъпка е да се редуцира ползата, която носи агресивното поведение в определени ситуации.

Третата стъпка е да се минимизират предшестващите фактори като фрустрация, голяма гъстота, насилието в медиите и т.н., които водят до агресия.

И накрая – да се приложат на практика принципите, извлечени от научните изследвания. Например използването на неагресивни модели в среда, в която потенциално може да избухне агресивно поведение.

Литература

1. **Андреева, Л.** Социално познание и междуличностно общуване. София, 2007
2. **Баум, А., Фишър, Дж., Сингър, Дж.** Агресия. В: Социална психология. Хрестоматия. Съст. Л. Андреева. София, 2001, с. 296–328
3. **Майерс, Д.** Социальная психология. Санкт-Петербург, 2007
4. **Московичи, С.** (ред.). Социална психология. София, 2006
5. **Hogg, M., Vaughan, G.** Social psychology. 4th ed. New York, 2005
6. **Miller, A.** (Ed.). The social psychology of good and evil. New York, 2004

Адрес за контакти

Доц. д-р Петър Нешев
ВСУ „Черноризец Храбър”